

Ezekben a fejezetekben itt is, ott is az író önéletrajzi adataival is találkozunk, hiszen nem egy — elbeszélésnek is beillő — naplójegyzetét első személyben írta. »Szürke« és tragikus napokat örökít meg bennük, mint például *A kamrában* című írásában, amelyben édesanyjának fájó emlékét idézi a szülőt szerető fiú szív teljes melegével. Gyermekkorának letűnt napjait eleveníti fel a *Gyertyánfából buzogány* című jegyzete, amely közvetlenül az előbbihez kapcsolódik: ebben édesapja alakjára ismerünk. És ha tovább olvassuk a *Régi, külteleki iskola*, *Az elszánt tilinkós*, *A Tél lehelete*, a *Vád* és a *Tél muzsikál* c. ciklusainak sokszor csak vázlatosan papírra vetett fejezeteit, egyre közelebb kerül hozzánk maga az író, úgy, mintha egy asztalnál — valahol egy kis szobácskában — egymással szemben foglalnánk helyet, s Ő csendesesen, önfeledten mesélné, mesélné gyermekkorának jelentéktelennek vélt történeteit. De nem jelentéktelen történetek ezek, hanem megdöbbentő történetek arról, hogy másfél vagy két emberöltővel ezelőtt milyen parányi örömből állt egy kis jaszibarai emberpalánta élete, s akkor is fölragyogott a szeme, ha a panasz, a keserűség, a zúgolódás helyett egy kis melegség is belopakodhatott a nyomor ellen küzdő családok életébe.

A vajdasági magyar írók rögzös útját az úttörők közül kevesen ismerték meg a maga rideg, olykor kegyetlenül küzdelmes valóságában, mint Laták István, aki könyveivel a hóna alatt — botjára támaszkodva — gyalog bejárta a

városok utcáit, síkatorait, a bácskai falvak csúszós, »foghíjas« téglajárdáit, s bekopogva az ismert és ismeretlen családok ajtaján szerényen mosolyogva kérte, hogy vegyék meg a könyvét, mert benne úgy írta le az életet, amilyen az igazán. Amikor a *Kolduslázak* című verseskötetének kéziratával beállított Fischer Móric bácsihoz, a szabadkai nyomdatulajdonoshoz, s azt kérte, »nyomtassa ki könyvét, de erre egy garasa sincsen«, Móric bácsi azt felelte: »Nem baj, fiam. Én kinyomtatom a maga könyvét, utána házról házra járva majd csak eladja mind, és dináronként apró részletekben utólag, szép lassan megfizeti nekem a nyomdaköltségeket...«

Ebben a kötetben van egy alig másfél oldalas kis írás, az *Életút*, amely így kezdődik:

»Néha nagyon nehéz az életút.

Nehéz a lélegzet, fáj a reménytelenség, megnémít a sikertelenség. Elkerül a szerencse, hiányzik a felemelő szeretet, a ílkesítő megbecsülés is úgy elcsöndesedik...«

Szeretném itt az egészet leírni, mert minden sora annyira a húsombamár. De nem idézem ezt az írást teljes egészében, hanem idézem azt a pár sort, amelyet egy esztendővel ezelőtt erről az írásáról írtam:

»Újra meg újra elolvasom az *Életút* című, árnyalataiban sem »csodaváró« sorait, melyek annyira hitelesek, annyira tisztá szívükből jövők, hogy gondolatmenetében nem egy vajdasági író életútjára ismerünk, csak nem írta még meg így!«

LÉVAY ENDRE

GYARAPODÓ »HAGYOMÁNYAINK«

Szlavóniai hétköznapiok.

Válogatta, az utószót és a jegyzeteket írta dr. Penavin Olga.

Forum, Újvidék, 1973.

A *Hagyományaink* sorozatát már nem kell a jugoszláviai magyarságnak bemutatnunk, a szerkesztői mesterhár-

mas: dr. Bori Imre, dr. Juhász Géza és dr. Szeli István átgondolt terv szerint munkálkodik. E tervszerű hagyomány-

feltáró munka eredménye a sorozat V. kötete, dr. Penavin-Borsi Olga gondosan összeállított szlavóniai néprajzi-nyelvészeti-helytörténeti adattára is. Hamarosan sajtó alá kerül a Vajdaság máig leghíresebb mesemondójának, Borbély Mihálynak kötete is, melyet annak idején Kálmány Lajos rendezett sajtó alá. Nemes verseny folyik az újvidékiek és a zentaiak között, ennek eredményeképpen örvendetesen nehéz ma már számon tartani az egyre gyarapodó tanulmányokat, közléseket és önálló köteteket. A jugoszláviai magyarság önismerete felzárkózik más jugoszláviai és szomszédos népekéhez. Ez a szlavóniai kötet is bizonyítja, hogy a magyarországi népcsoportokról szóló kismonográfiákhoz hasonló néprajzi-nyelvészeti összefoglalások itt Jugoszláviában is elkészíthetők, elsősorban Penavin-Borsi Olga és tanítványai vagy az-utóbb néprajzi képzést nyert fiatalok munkája révén. Annál inkább sürgető e feladat, mert Magyarországon korábban megjelent az *Ormánság* (Kodolányi Jánostól) és a *Sárköz* (Katonai Imrétől) leírása, és ha valaki e három kötetet most összehasonlítva olvassa, bámulatos egyezéseket, párhuzamokat talál! Mivel pedig a szlavóniai nyelvsziget a jugoszláviai magyarság legrégebb, talán *egyetlen* török időkét átvészelt, a középkortól máig nagyjából a helyén maradó népcsoportja, nemcsak amolyan említett kisebb-fajta összefoglalást érdemelne, hanem nagy, reprezentatív monográfiát, mint amilyen Magyarországon Átányról, Orosházáról vagy a Szeged melletti Tápérol legutóbb megjelent. Ha ezek pillanatnyilag távoli tervek is, e szlavóniai adattár elsősorban Penavin-Borsi Olga körögyi tájszótára következő kötetének megjelentetését sürgeti, mert eddig csak az I. hagyta el a sajtót. E szlavóniai válogatásban további, eddig kiadatlan címszavakat is kapunk tőle, melyek valóságos kis néprajzi tanulmányok. Íme, máris kirajzolódik a szlavóniai magyarság életleírása, s ehhez második lépcsőfokként a néprajzi enciklopédiát is pótló tájszótár mindhárom kötetének megjelentetése kívánkozik.

A szlavóniai gyűjtési tartalmékok ezzel még korántsem merültek ki: kéziratban hever pl. Garay Ákos népdalgyűjtése, de Kiss Lajos teljes igényű munkájának itt csak töredékét kapjuk, mert a zöme kiadatlan. (Igaz, a virasztóénekekből Penavin-Borsi Olga semmit nem vett be, holott ezek is

megjelentek nyomtatásban.) Bartha Katalin gyűjtésének is csak töredéke jelent még meg, tudunk más kutatók (pl. Gáborján Alice a viseletet tárta fel, mások a táncsal, szőlőműveléssel stb. foglalkoztak) kiadásra váró munkáiról is. Van tehát miből meríteni. Ha pedig a Hungarológiai Intézet és az Újvidéki Egyetem közös erővel meg tudná szervezni a gyűjtést, néhány év alatt kiváló monográfia születhetne. De nézzük most elsősorban azt, ami a kezünkben van!

Penavin-Borsi Olga válogatása sokrétű: XVIII—XIX. századi presbiteriális jegyzőkönyvek, reformkori szokásleírás, századforduló körüli néprajzi jellemzés éppúgy szerepel benne, mint tematikus tanulmány (babonák, népdalok) vagy oldottabb műfajú arcképcsarnok (helyi típusok jellemzése), sőt irodalmi riport is (utóbbi B. Szabó Györgytől). Minden műfajnak megvan a maga rendeltetése, szépsége; a régi jegyzőkönyveket éppoly gyönyörűséggel és érdeklődéssel lehet olvasni, mint teszem azt a tájszótár címszavainak meghatározásait és néprajzi-nyelvi magyarázatait. Igaz, így némi átfedés is adódik, az említett presbiteri jegyzőkönyvekről, a lakodalmakról, továbbá az igézés (szemverés) gyógyításáról háromszor is olvashatunk; ez utóbbit csaknem szóról szóra. (74., 88—89., 185.)

Ami már most az egyes fejezeteket illeti, mindegyik valóságos kincsesháza. A XVIII.—XIX. századi jegyzőkönyvek, történeti és egyéb bejegyzések felbecsülhetetlen társadalomtörténeti értékeik mellett jó »orvosságul« is szolgálhatnak pl. a múlt idealizálása ellen. A papok korabeli történeti feljegyzései, Kiss Lajos és Penavin-Borsi Olga rövid utalásai egyaránt arra valának, hogy valóban a középkortól máig tart itt a magyarság folyamatos, de korántsem háborítatlan élete: háborús pusztítások, természeti csapások és a lakosság sorait talán még jobban ritkító járványok nehezítették a fennmaradást, ráadásul e népcsoport korán rátért a 2—3, majd 1 («egyke») gyermek nevelésére, még mielőtt a csecsemőhalandóságot leszorították volna. Így igazán isteni csoda, hogy még ennyi magyar is fennmaradt! A középkorias hagyomány megőrzése is érdekes ellentmondásban van a korán felvett racionálisabb protestáns vallással. E hagyományok ereje feltétlenül a korabeli elzártágnak, beházasodásnak köszönhető, mely minden ide-oda tele-

pülgetés, pusztulás és járvány ellenére is egységben tartotta a maradék magyarságot. Amilyen szívós volt a hagyományok ereje a múltban, oly gyors az átalakulás napjainkban: nem véletlen, hogy a szlavóniai szótár elsősorban a körögyi szokásokra támaszkodik (e falu volt mindig is a többi elpusztult helység menedékhelye) és hogy Rétfaluról az említett tájszótár címszavaiban sem esik szó. A beolvadás, eltűnés folyamata felgyorsult, ennek ütemében kell nekünk is cselekednünk!

A presbitériumi jegyzőkönyvek elárulják, hogy a falu vezetői, valamint a földesúri hatóságok az emberek mindennapi életébe is beleszóltak: megbüntették a káromkodást (12.), családi perpatvart (8.), veszekedést vagy egyéb durvaságot (7—8.), ellenőrizték és fenytették a fiatalokat (12.), házasokat (9.), figyelmük kiterjedt a babonáskodó praktikákra (9—10.), stb., még a templomlátogatás elhanyagolását is számon kérték (17.), és amikor az illető igazi protestáns módon az otthon végzett ajátosságot hozta fel mentségül, rábizonyították, hogy »boros kantsóknak s pálinkás fututzkóknak forgatása közbe« nem lehet ajátoskodni (17.). Szigorúan büntették a lopást, (11.), az orgazdaságot (7.) és egyebet; a korbácsolás és a megszegyenyítés (közszemlére tétel) volt a legfőbb nevelő eszköz. A mi szemünkben már mindezek többsége nagyon szigorú és nem is mindig a vétek súlyával arányban álló büntetés, de ez a szokásjogra támaszkodó, gyermekien kegyetlen gondolkodás érteti meg legjobban, hogy miért olyan szigorú felfogású parasztnépünk *másokkal szemben*, és hogy pl. Borbély Mihály mesevilágában is miért olyan kegyetlenek a büntetések! Feudalizmus ez a javából! És ami a legfeltűnőbb, maguk a büntetést kiszabó előljárók sem voltak éppen angyalok, sőt némely személlyel legalább annyi (és ugyanolyan természetű!) baj volt, mint a gondjaira bízott néppel: ivás és menyecskézés (23—24.), durvaság, verekedés (41—42.), melyből még halál is származhatott. Csak kevesen figyeltek fel arra, hogy az egyházmegyék és egyéb kerületek szélén, peremvidéken elhelyezkedő, eldugott kis falvak a történelem folyamán majdnem mindig a központibb, fontosabb helyeken már levidéztett vagy egyszerűen csak másodrendű embereket kapta, mint pl. a katolikus Tápé (Szeged térszomszédságában!) is a leghitványabb papokat az egész váci (Pest fölött van észak-

ra!) egyházmegyében. Valahogy Szlavónia is ilyen menedékhelye volt a nem éppen jeles erkölcsű és nem is túlságosan nagy tudományú személyeknek; annál vigasztalóbb viszont, hogy meny-nyi kiváló ember is akadt közöttük!

Hublik Márton reformkori lakodalomleírása olykor meglepően modern szemléletről tesz tanúbizonyságot. A nép felé fordulás első lépcsőfoka törvényszerűen a lakodalom leírása, de ez nem is olyan baj, hiszen egy igazán jó szokásleírásból a viselkedéstől az étkezésen át a viseletig úgyszólván mindent megtudhatunk. Ráadásul a lakodalmi szokások hatalmas gyűjtőmencéjében minden olyan hagyomány fennmarad, mely az ünnepi vagy hétköznapi életből kivész; az ének, zene, tánc és a rokonság szervezete, szervezete stb. egyaránt megtudható. Nem véletlen, hogy a lakodalmi érdeklődés Penavin-Borsi Olga címszavaiai Szlavónia viszonylatában is folyamatos és töretlen!

Garay Ákos leírásai olyan tömörek, hogy egy-egy kis fejezetéből ma már önálló, nagy tanulmányt tudnánk kike-rekíteni. (Hát miért nem tesszük?) Távirati stílusban szinte mindent feltérképez és gondja van arra is, hogy a különben egységes vallású és összeházasodó falvakon belüli különbségeket érzékeltesse. Jó lenne minden sorát szembesíteni a mával!

Bartha Katalin és Kiss Lajos modern, szakszerű és egy témát bővebben kifejtő közlései már a mába vezetnek bennünket, érzékeltetik azonban, hogy e tenger mélyéről csak kevés kincset hoztak még fel, illetve publikáltak idáig. Munkájuk az említett monográfia gerincét alkothatná.

Merőben más műfaj a helybeli Döme Dezső Izrael néhány portréja: az agyonfegyelmezett és nehéz életű kis faluközösségek is megtalálták a könnyebb életvitel útját, ha másként nem, hát egy-egy kiemelkedő tehetségű, jó humorú, cseles kópéban. Az ilyen helybeli híres emberek esetel jellemzők magukra az egyéniségekre, a faluközösség szabályrendszerére és gondolkodásmódjára egyaránt; jelzik a tudatvilág gyors átalakulását.

B. Szabó György újra felfedezi Szlavóniát; amilyen kevés időt töltött ott, olyan sok mindent vett észre. Ő ugyan még kétségeit fejezi ki, de azért reménykedik is egy kedvező fordulatban, amely, íme, csakugyan bekövetkezett! (Külön érdeme egy gyönyörű, költői kincsmonda feldolgozása.)

A szlavóniai falvak legjobb ismerője, szellemi kincseik leghívebb őrzője, gazdaasszonya Penavin-Borsi Olga, aki a kötetben okos és alapos jegyzetein kívül szlavóniai kisszótárával szerepel (a neve vajon miért maradt ki a tartalomjegyzékből?). Említettem, hogy ez a jól áttekinthető, betűrendes kis enciklopédia a szlavóniai hagyományos népiélet valóságos kincstára. Mi minden lehet még a nagy szótárban!?

Csak két apró kifogás: 1. néhány jegyzettel, szómagyarozással több kellett volna, főként a presbitériumi jegyzőkönyvek szövegei alatt; 2. a remek fotókat meg lehetett volna sorszámozni és főként évszámmal ellátni, hiszen némelyek között már fél évszázados különbség is van, ennyi pedig éppen elegendő a népiélet teljes átalakulásához.

Minden szakmában köztudott, hogy a szétszórt közlések és a publikát-

lan kéziratok távlati sorsa a feledés, kallódás, így volt ez eddig a kötetbe való gyűjtés előtt a szlavóniai adatokkal is. E kis könyv összeállítója azonban leverte róluk a feledés porát, újra régi fényükben csilloghatnak hát, és most már nincsenek kitéve semmiféle feledésnek, elkallódásnak. Szellemi kincstárunk jelentősen gyarapodott általuk. Ez a gazdagodás viszont újabb kötelezettséget is ró ránk: a teljes egészet begyűjteni, rendszerezni és mindenkivel megismertetni.

A néphagyományok iránti érdeklődés világjelenség: átalakuló városi, »összskomfortos« életünk kitűnő alap a régvolt, másfajta kultúrák megismerésére. E modern társadalmi igényeket és elvárásokat segít kielégíteni jelen kötetünk is. Penavin-Borsi Olga és a három szerkesztő érdeme, hogy ismét gazdagabbak lettünk.

KATONA IMRE

EGYSÉG A TETTBEN, EGYSÉG A SZELLEMBEN

Munkásélet. Írások a Szervezett Munkásból.
Forum, Újvidék, 1973.

Az ötven évvel ezelőtt (1923. január 6-án) megjelent Szervezett Munkás hat évfolyamából mintegy nyolcvan írás került be a Forum Kiadónál ez évben megjelent, de 1973-as dátumot viselő *Munkásélet* című könyvbe. A Kövek-sorozatban napvilágot látott munkásmozgalmi és publicisztikai dokumentumot jó történelmi érzékkel, és nyilván nem kis fáradozással, utánjárással *Burányi Nándor* válogatta. Ő írt egyúttal utószót is, amely a Szervezett Munkás megindításának, majd pedig 1929-es betiltásának körülményeivel foglalkozik, mindenekelőtt pedig az erősödő kapitalizmus és a mindinkább forradalmasuló munkásmozgalom helyzetének mérlegelésével (amelyben a magyar munkáságnak nem kis része volt). A nagyúri közönytől és lelketlenségektől kezdve a súrlódásokig, a kíméletlen

kizsákmányolásokig és a szuronyos csendőrterrorig a húszas évek munkássága szinte naponta szembetalálta magát a kis- és nagytökésekkel, vagy — ahogy a könyvben található írásokban legtöbbször olvashatjuk — a »munkásnyűzőkkel«. És — amint arról a korántsem teljes válogatás meggyőző — a Szervezett Munkás szenvedélyes, szókimondó, igazságért és emberségért perelő síkraszálló cikkei úgyszólván minden alkalommal arra világítanak rá, hogy a gazdaságilag, politikailag és a megélhetés tekintetében is végtelenül nehéz, küzdeelmes és válságos években: a dolgozók, az anyagi javakat megtegmentő gyáripari munkások és agrárproletárok csak szervezeten, összetartással és sok-sok áldozattal szerezhetnek érvényt eltiport jogaiknak. Persze, még így sem tudnak elsodró és maradandó